

F.M. DOSTOIEVSKI

NOPTI ALBE

Roman sentimental
Din amintirile unui visător

Traducere de Nicolae Gane
Note de Tamara Gane
Prefață și cronologie de Camelia Dinu

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Camelia Dinu)	7
<i>Cronologie</i>	25

NOPTI ALBE

Întâia noapte	39
A doua noapte	53
Povestea Nastekăi	71
A treia noapte	83
A patra noapte	91
Dimineața	103

*A fost cumva al sorții har
Megieș al inimii gingașe
Să-ți fie el o clipă doar?*

I. Turgheniev¹

ÎNTÂIA NOAPTE

Era o noapte minunată, o noapte cum numai în tinerețe pot fi nopțile, iubite cititorule. Bolta înstelată era atât de luminoasă, încât, privind-o, te întrebai fără să vrei: cum e cu puțință, oare, ca sub firmamentul acesta magic să mai existe și oameni posomorâți ori cu toane? E foarte tinerească, desigur, această întrebare și, iubite cititorule, deie Domnul ca ea să-ți însenineze cât mai des sufletul! Alunecând însă cu gândul la feluriți oameni îmbufnați și cu toane, mi-am amintit și de starea mea suflească de-a lungul acelei zile. Un sentiment ciudat de înstrăinare pusese pe nesimțite stăpânire pe mine, chiar din zori. Încercam senzația penibilă a omului însingurat care deodată se simte părăsit și uitat de toți. Justificat, oricine poate, firește, să mă întrebe: dar cine erau acești „toți”? de vreme ce, în cei opt ani de când locuiesc aici, la Petersburg, n-am reușit să leg aproape nicio prietenie. Și ce rost ar avea, la ce mi-ar folosi, de fapt, asemenea prieteni, când, fără să fi cunoscut pe cineva direct, am ajuns să cunosc aproape tot Petersburgul? De aceea am și avut impresia că mă părăsesc toți, când orașul întreg s-a ridicat deodată, cu tot calabalâcul, pornind într-un exod grăbit spre localitățile de vilegiatură din împrejurimile capitalei. Îngrozit la gândul că rămân singur, am hoinărit trei zile la rând pe străzi, pradă unei tristeți copleșitoare și fără a

¹ Epigraful-motto este extras din poezia lui I.S. Turgheniev, *Floarea* (1843). În original, versurile nu sunt citate exact.

izbuti să-mi dau seama ce se petrece cu mine. Fie că mergeam pe bulevardul Nevski, fie că străbăteam parcul sau rătăceam de-a lungul cheiului, nu mai întâlneam acum niciun chip cunoscut, niciunul dintre oamenii aceia cu care mă obișnuisem să dau ochii în cutare loc, la cutare oră, ani de-a rândul. Ei nu mă cunoscuseră, desigur, dar eu îi cunoșteam... Îi cunoșteam de aproape, căci le studiasem atât de bine chipurile, încât am ajuns să le admir când sunt voioase și să mă simt tare abătut când le văd întunecate. Am ajuns chiar să leg un fel de prietenie cu un bătrânel, pe care, nu e zi de la Dumnezeu, să nu-l întâlnesc, la aceeași oră, pe Fontanka. Are o înfățișare atât de gravă și e atât de cufundat în gânduri! Tot timpul mormăie ceva pe sub nas, gesticulează cu mâna stângă, iar în dreapta ține un baston lung, noduros, cu măciulia aurită. Chiar și el m-a observat și manifestă față de mine o simpatie sinceră. Sunt convins că, dacă s-ar întâmpla să nu fiu la ora obișnuită și locul știut de pe Fontanka, l-ar cuprinde ipohondria. Iată de ce, câteodată, aproape că ne și salutăm, mai ales când amândoi suntem binedispuși. Mai deunăzi, după ce nu ne văzuserăm două zile la rând, întâlnindu-ne a treia zi, printr-o pornire spontană, duserăm involuntar mâinile la pălărie; ne oprirăm totuși la timp, stăpânindu-ne, și trecurăm cu simpatie unul pe lângă celălalt. La fel de bine îmi sunt cunoscute și casele. Când merg pe stradă, fiecare parcă m-ar întâmpina cu aerul că vrea să-mi iasă în cale, mă privește cu toate ferestrele și doar că nu-mi spune: „Bună ziua! Cum vă mai simțiți? Cât despre mine, mulțumesc lui Dumnezeu, sunt bine sănătoasă, iar pe la începutul lunii am să mai capăt un etaj“; sau: „Cum o duceți cu sănătatea? Eu de mâine intru în reparație“; sau: „Era cât pe-acți să pier în flăcări și de-ai ști ce spaimă am tras“ etc. Printre ele – vorbesc de case – am și prietene mai apropiate: una are de gând să urmeze în vara aceasta tratamentul prescris de un arhitect. Voi trece neapărat în fiecare zi pe acolo, ca nu cumva – ferească Sfântul! – s-o dea gata cu tratamentul lui. Sau, n-am să uit niciodată întâmplarea cu o căsuță foarte drăguță, de un roz-pal. Era o căsuță zidită, zveltă și cochetă, și mă privea cu atâta prietenie, iar la vecinele ei grosolane și

greoaie se uita atât de semeată, încât inima-mi tresălta de bucurie ori de câte ori mi se întâmpla să trec pe lângă ea. Dar săptămâna trecută, având drum pe acea stradă și aruncându-mi privirea spre prietena mea, o auzii căinându-se amarnic: „Priveste, mă vopsesc în galben!“ Mizerabilii! Barbarii! Nu-i cruțaseră nici coloanele, nici cornișele. Prietena mea se îngălbenise ca un canar. De supărare, simții în gură gust de fiere și nici până acum nu am reușit să-mi adun puterile ca să mai dau ochii cu sărmana mea prietenă, pe care o slătiseră în chipul cel mai stupid, zugrăvind-o în culoarea Imperiului ceresc¹.

Așadar, cititorule, cred că înțelegi cam în ce fel cunosc eu tot orașul Petersburg.

Spuneam mai adineauri că trei zile la rând m-a chinuit acea stranie neliniște, până mi-am dat seama de pricinile ei. Hai să zicem că pe stradă n-aveam cum să mă simt bine! (lipsește unul, nu mai apare altul, unde o fi cutare?) –, dar nici acasă nu mă simțeam în apele mele. Două seri m-am perpelit ca pe jărat, ca să aflu ce nu-mi vine la socoteală în ungherul meu? De ce acum mă simt atât de stingher acolo? Și cu o privire nedumerită cercetam pereții verzui, afumați, tavanul acoperit de păienjeniușul pe care Matriona îl ocrotea cu deosebit succes, întregul mobilier, fiecare scaun în parte, dacă nu cumva aici e buba? (Căci la mine în casă, dacă un singur scaun nu stă pe locul unde-l știam ieri, îmi pierd îndată tot echilibrul sufletesc și nu mai sunt în stare să-mi aflu locul.) Încearcai să mă uit îndelung și fix în lumina ferestrei – zadarnic... Nu-mi era cătuși de puțin mai ușor! La un moment dat, am chemat-o pe Matriona și am dojenit-o părintește pentru păienjenis și pentru lipsa de curățenie din casă, dar femeia m-a privit foarte nedumerită și a plecat fără să spună un cuvânt, iar pânzele de păianjen au rămas până azi în același loc. În sfârșit, de-abia în dimineața aceasta am izbutit să-mi dau seama ce se petrece cu mine. Asta-i, vasăzică! Pur și simplu ei toți fug de

¹ Denumirea oficială a Chinei imperiale al cărei drapel, până în 1912, purta imaginea dragonului pe fond galben.

mine; deci, din cauza mea, o șterg din oraș, se cărăbănesc la vile. Iertați-mi expresia aceasta vulgară, dar acum, drept să spun, chiar nu-mi arde de finețuri stilistice... nu-mi arde deloc, pentru că e cert că tot ce există în Petersburg fie că a plecat, fie că o să plece cât de curând în vilegiatură; pentru că în oricare domn onorabil, cu înfățișare gravă, ce tocmește un birjar, sunt dispus să văd îndată un venerabil cap de familie, care, după obișnuitele-i îndeletniciri de la serviciu, se grăbește, fără să-și ia bagaje cu el, să ajungă în sânul familiei sale instalate în vreo vilă; pentru că orice trecător părea acum să aibă o înfățișare cu totul aparte, vrând parcă să spună fiecărui nou-întâlnit: „Noi, domnilor, nu suntem aici decât așa, în trecere, iar cel mult peste două ore suntem plecați în vilegiatură“. De se întâmplă să se deschidă o fereastră în geamul căreia ciocăniseră mai întâi niște degețele subțiri și albe ca neaua și să apară căpșorul unei fetițe drăgălașe, care strigă după vânzătorul de ghivece cu flori – nu-mi închipui altceva decât că florile nu se cumpără numai așa, ca o încântare de primăvară sau pentru primenirea aerului unui apartament sufocant de oraș, ci pentru că, peste foarte puțin timp, cu toții se vor muta într-o vilă, luând cu ei și florile. Mai mult decât atât, în statornica mea năzuință de a descoperi mereu noi particularități și indicii de un anumit gen, obținusem atâtea succese remarcabile, încât constatai cu satisfacție că ajunseseam să ghicesc exact, numai după înfățișarea pietonilor, în ce vilă locuiește fiecare. Locuitorii ostroavelor¹ Kamennîi și Aptekarski sau cei de pe șoseaua Peterhof se deosebeau prin distincția studiată a manierelor, prin eleganța hainelor de vară și prin luxoasele trăsuri cu care veneau în oraș. Cei din Pargolovo și de mai departe „impuneau“ de la prima vedere prin simțul măsurii și prin seriozitate; vizitatorul ostrovului Krestovski

¹ Sankt-Petersburg, traversat de râul Neva, se întinde pe patruzeci și două de insule, denumite și ostroave. Cele mai importante dintre ele sunt: Vasilievski, cea mai mare dintre aceste insule, Zaiaci, Kamennîi (un grup de trei insule: Kamennîi, Bolșoi și Laplandski), Petrogradski, Krestovski, Yelaghin, Aptekarski ș.a. (n.r.).

sărea în ochi prin voioșia lui pe care nimic nu o putea tulbura. Și, lucru curios, fie că mi se întâmpla să întâlnesc vreun convoi lung de căruțași, cu hățurile în mâini, pășind agale pe lângă căruțele încărcate vârf cu tot felul de bagaje (mese, scaune, divane turcești ori neturcești și felurite lucruri gospodărești trântite claie peste grămadă), deasupra cărora trona – uneori chiar în vârful grămezii de boarfe – câte o bucătăreasă sfrijită, păzitoare zeloasă a avutului boieresc; fie că urmăream îndelung cu privirea luntrile greu încărcate cu tot felul de obiecte casnice, lunecând agale pe Neva sau pe Fontanka, până către pârâul Ciornaia¹ sau către ostroave – în imaginația mea, căruțele și luntrile se înzeceau, se însuteau și mi se părea de fiecare dată că totul s-a urnit din loc și a pornit la drum, mi se părea că totul începe să se mute, în caravane întregi, prin vile; că Petersburgul e amenințat să ajungă un imens pustiu, așa încât, până la urmă, mi se făcea tare rușine, mă simțeam jignit personal și începea să mă roadă tristețea, pentru că numai eu nu aveam unde și de ce să plec în vilegiatură. Aș fi fost gata să mă urc în oricare dintre aceste căruțe și să însoțesc bucuros orice domn cu înfățișare respectabilă, care ar fi tocmit o birjă, dar nimeni, absolut nimeni nu mă invita, ca și cum m-ar fi uitat cu toții, ca și cum aș fi fost într-adevăr un străin pentru ei!

Am rătăcit astfel mult, până când – potrivit obiceiului meu – am izbutit să uit cu desăvârșire unde mă aflu și m-am pomenit la marginea orașului. Recăpătându-mi deodată buna dispoziție, am trecut dincolo de barieră și am apucat pe drumul dintre lanuri și fânețe, simțind cum dispăre oboseala din măduarele-mi ostenite, cum înviorarea îmi umple ființa întregă și cum o povară apăsătoare mi se ridică de pe suflet. Toți trecătorii mă priveau cu simpatie și doar că nu mă salutau, toți păreau cuprinși de o rară mulțumire și toți, până la unul, fumau țigări de foi. Eu însumi mă simțeam coplesit de un inexplicabil sentiment de beatitudine, ceea ce nu mi se mai întâmplase niciodată. Ca și când m-aș fi pomenit

¹ Râul Negru. Pe malurile sale a avut loc duelul dintre Georges D'Anthes și Aleksandr Pușkin, în urma căruia poetul rus și-a pierdut viața (n.r.).

deodată undeva în Italia – atât de puternic năvălea natura în sufletul meu, uimindu-mă, împrăștiind forțele inimii mele de orașean aproape bolnav, de om aproape sufocat între zidurile orașului.

Odată cu sosirea primăverii, natura Petersburgului devine nespus de înduioșătoare, cerul își deschide belșugurile de puteri și dorințe, iar de jur împrejur totul înverzește și se împodobește cu fermecătoare smalțuri de flori... Fără să vreau, atunci natura îmi poartă gândul, nu știu cum, la câte o fată ofilită, plăpândă, dintre cele la care și tu, cititorule, privești uneori cu milă, alături cu un fel de dragoste și compătimire, sau pur și simplu nici nu o iei în seamă, dar care se întâmplă pentru câte o clipă, deodată, ca într-o taină, să se facă nespus de frumoasă, încât tu însuși rămâi mut de încântare și, fără să vrei, te întrebi: ce putere a știut stârni atâta strălucire în acești ochi triști și îngândurați? Ce mister a putut aprinde bujorii aceștia în obrajii palizi și slăbiți? Cine a putut să însuflețească gingașele trăsături ale chipului ei cu atâta pasiune? De ce tresaltă așa de tulburător acest piept? Ce anume și-a revărsat puterea, viața și frumusețea pe chipul sârmanei fete, forțându-l să strălucească cu un zâmbet atât de luminos, să se înviorizeze de atâta voie bună, de scânteietoare seninătate? Dacă vei privi împrejur, ca și când ai căuta pe cineva, vei înțelege... Dar clipa a trecut și e posibil ca mâine chiar să întâlnești din nou aceeași privire cunoscută, adâncită în reverii și absentă ca și mai înainte, aceeași față palidă, aceleași mișcări docile și timide, poate chiar regretul sau până și urmele mâhnirii și ale unei ucigătoare tristeți pentru rățacirea de o clipă... Și câtă părere de rău este în sufletul tău că s-a stins atât de repede și fără de speranță frumusețea efemeră, atât de amăgitoare, dezvăluită atât de zadarnic și de fulgerător, irosindu-se apoi sub privirea ta uimită, încât nici să o îndrăgești cu adevărat nu ai avut timp...

Și totuși, noaptea care a urmat a fost pentru mine mai bună decât ziua! Iată ce s-a întâmplat.

M-am înapoiat în oraș foarte târziu și poate că trecuse de ora zece când m-am apropiat de casă. Trebuia să trec pe cheiul

canalului, unde, la ora aceea, de obicei nu întâlnești țipenie de om. Ce-i drept, locuiesc în partea cea mai periferică a orașului. Mergeam cântând, pentru că atunci când sunt fericit, numaidecât încep a fredona câte ceva, așa, pentru mine, ca oricare alt om fără prieteni și fără cunoscuți apropiați, care în momentele lui de bucurie n-are în fața cui să-și deschidă sufletul și de aceea cântă. Deodată însă o întâmplare cu totul neașteptată m-a scos din făgașul obișnuit.

Rezemată de balustrada cheiului, undeva mai la o parte, stătea o femeie; se sprijinea de grilaj și părea că privește foarte atentă spre apa turbure a canalului. Purta o pălărioară galbenă nostimă și o pelerină cochetă. „E o fată, nu o femeie, mi-am zis și trebuie să fie negreșit brunetă.“ Pasămite, nu-mi auzise pașii, fiindcă nu s-a clintit când am trecut pe lângă ea, cu răsuflarea oprită și inima bătând să-mi spargă pieptul. „Ciudat! m-am gândit apoi. Desigur că e absorbită de cine știe ce complicație sufletească.“ Și deodată m-am oprit ca înlemnit. Mi s-a părut că aud un suspin înăbușit. Da! Nu mă înșelasem: fata plângea, plângea din ce în ce mai tare, până când izbucni într-un plâns cu sughițuri. Dumnezeuule! Am simțit cum mi se strânge inima de durere. Și oricâtă sfială manifest față de femei, în momentul acela am uitat de toate. M-am întors și am pornit spre ea, gata să-i strig: „Doamnă“, dar aducându-mi aminte că în toate romanele rusești care zugrăvesc așa-zisa „înalță societate“ banalitatea aceasta e nelipsită, m-am oprit. Singurul lucru, de altfel, care m-a făcut să nu o rostesc. Dar în timp ce căutam un alt cuvânt, mai potrivit, fata își înfrânse durerea, mă privi și, recăpătându-și stăpânirea de sine, se strecură pe lângă mine cu ochii în pământ, plecând de-a lungul cheiului. M-am luat numaidecât după ea, însă fata, dându-și seama de asta, părăsi cheiul, traversă strada și trecu pe trotuar. Nu m-am încumetat să traversez și eu. Îmi bătea inima în piept ca unei păsărele prinse în laț. O împrejurare îmi veni atunci în ajutor.

Pe trotuar, nu departe de necunoscuta mea, răsări pe neașteptate un domn vârstnic, în frac, dar cu un mers șovăitor. Înainta clătinat, proptindu-se din când în când cu grijă de perete. Fata însă

mergea ca săgeata, grăbită și sfioasă, așa cum e umbletul mai tuturor fetelor care nu doresc să fie conduse noaptea acasă și, fără îndoială, domnul care se clătina pe picioare n-ar fi ajuns-o nici în ruptul capului, dacă soarta nu i-ar fi sugerat să recurgă la anumite artificii. Brusc, fără să scoată o vorbă, el se smulse din loc și alergă din răspuțeri ca să o ajungă din urmă pe necunoscuta mea. Ea fugea ca vântul, dar domnul cel amețit de băutura se apropia tot mai mult de dânsa, iată că o și ajunsese, fata țipă și... binecuvântez providența pentru admirabilul băț noduros pe care de data aceea se întâmplase să îl am în mâna dreaptă. Cât ai clipi, m-am pomenit de partea cealaltă a străzii și până să apuce a-mi mai spune ceva, nepoftitul domn a și înțeles despre ce este vorba și, luând în considerație „argumentul“ convingător din mâna mea dreaptă, se dădu la o parte, tăcut. Abia după ce ne-am îndepărtat mult începu să vocifereze, adresându-mi o sumedenie de vorbe tari. Cuvintele lui abia dacă mai ajungeau până la noi.

– Dați-mi mâna, i-am spus necunoscutei mele, și el nu va mai îndrăzni să se lege de noi.

Fără să scoată o vorbă, ea îmi întinse mâna, tremurând încă de emoție și de spaimă. O, nepoftitul domn! Cum te binecuvântam în momentul acela! I-am aruncat o privire fugară: era foarte drăguță și brunetă – ghicisem; pe genele ei negre străluceau încă lacrimile stârnite de spaima prin care trecuse sau poate de amărăciunea de mai înainte, greu de spus. Dar pe buze îi înflorea un zâmbet. Mă privi și ea pe sub gene, roșindu-se ușor și coborându-și apoi ochii în pământ.

– Ei, vezi? De ce m-ai alungat adineauri? Dacă aș fi fost lângă dumneata, nu s-ar fi întâmplat nimic...

– Dar nu te cunoșteam; credeam că și dumneata... la fel...

– Și nici acum nu mă cunoști?

– Ba da, am apucat să te cunosc puțin. Iată, de pildă, de ce tremuri?

– O, dumneata mi-ai ghicit firea chiar din prima clipă! Răspunsei eu, entuziasmat de faptul că fata pe care o țineam de mână era deșteaptă, ceea ce, pe lângă frumusețe, nu strică niciodată. Da,

ai ghicit de la întâia privire cu cine ai de-a face. Așa este – n-am să ascund –, cu femeile sunt timid, sunt tulburat cel puțin la fel de mult ca dumneata cu câteva clipe mai înainte, când acest domn te-a speriat... Uite, și acum parcă mai sunt înfricoșat. Mi se pare că e un vis, deși nici în vis nu mi se năzărise că voi ajunge cândva să stau de vorbă cu o femeie.

– Cum? Să fie adevărat ce-mi spui?

– Crede-mă, și dacă mâna îmi tremură acum, așa cum bine ai observat, aceasta se datorește faptului că niciodată n-a cuprins-o o mânuță atât de mică și de încântătoare ca a dumitale. Nu mai știu deloc cum să mă port cu femeile; adică, de fapt, nici n-am știut vreodată, sunt un însingurat. Atâta tot. Nu știu nici măcar cum trebuie să le vorbesc. Iată, nici în momentul acesta nu știu cum să mă port mai bine. Poate că ți-am spus vreo nerozie? Da? Vorbește-mi deschis! Te asigur că nu mă voi simți jignit.

– Dar n-ai spus nimic, nimic rău; dimpotrivă. Iar dacă îmi și ceri să fiu sinceră, aș putea să-ți spun că femeilor nu le displace o asemenea timiditate, și-n caz că ai dori să știi mai mult, nici mie nu-mi displace și nu intenționez să te alung de lângă mine până nu ajung acasă.

– O, dar felul dumitale de a vorbi cu mine, începui eu, sufocându-mă de fericire, va face să-mi dispară îndată timiditatea și atunci... Adio toate armele mele!...

– Armele... dumitale? Ce fel de arme? Uite, asta începe să nu mai fie frumos.

– Iartă-mă, am greșit! Mi-a scăpat fără să vreau această vorbă, dar cum îți închipui dumneata că în asemenea momente nu se naște dorința de...

– De a plăcea, nu-i așa?

– Ei da, întocmai, dar te implor, pentru numele lui Dumnezeu, fii puțin mai îndurătoare. Judecă și dumneata cu cine stai de vorbă. Căci, uite, am douăzeci și șase de ani și... n-am cunoscut niciodată pe nimeni, nicio fată. Cum aș putea, așadar, conversa în cuvinte meșteșugite și absolut nimerite? Sunt convins că ai prefera ca între noi totul să fie deschis, sincer... Să vezi, eu nu știu să tac

atunci când inima din mine vorbește... Dar, în sfârșit, asta n-are nicio importanță... Mă crezi? N-am cunoscut nicio femeie, niciodată! Niciuna! Deși visez, în fiecare zi visez că totuși voi întâlni cândva pe cineva... Ah, dacă ai ști de câte ori m-am îndrăgostit în felul acesta...!

– Cum așa? De cine?

– De nimeni, de un ideal... de făptura care mi se va arăta în vis. În visările mele plăsmuiesc romane întregi. O, dar nu mă cunoști încă! Este adevărat – nici nu se putea altfel – că am întâlnit și eu în viață două-trei femei, dar ce fel de femei? Dintre cele obișnuite, gospodine, așa încât... Vei pufni în răs, poate, dacă îți voi spune că mă gândeam uneori să intru pur și simplu în vorbă cu vreo aristocrată întâlnită pe stradă, dar când e neînsoțită firește; să încep să-i vorbesc, desigur, timid, respectuos, dar cu toată pasiunea, să-i spun că mă mistui de singurătate, că o rog să nu mă gonească din preajma ei, că nu știu cum să fac pentru a cunoaște o femeie, măcar una, să-i sugerez că delicatețea de a nu respinge sfielnica rugămintă a unui om atât de nefericit ca mine chiar intră în obligațiile femeilor. Că, în sfârșit, tot ceea ce îi cer e să-mi spună doar câteva cuvinte, oricare ar fi ele, cu înțelegere și simpatie frățească, să nu mă alunge de la primul pas, că o implor să mă creadă pe cuvânt, să asculte ce am să-i spun, să râdă de mine dacă dorește, dar să-mi dea speranțe, să-mi spună câteva vorbe, doar câteva vorbe, apoi, chiar nici să nu ne mai întâlnim niciodată, dacă ține la asta!... Dar văd că râzi... De altfel, pentru asta și vorbesc...

– Te rog să nu te superi! Râd pentru că văd că ești propriul dumitale dușman și că, dacă ai fi încercat, fie chiar și pe stradă, ai fi reușit fără îndoială. În toate, cu cât alegi calea cea mai simplă, cu atât e mai bine... Nicio femeie cu bun-simț, în afară de cazul când e proastă sau tare supărată în acea clipă, nu te-ar îndepărta de lângă ea fără ofranda celor două vorbe implorate cu atâta sfioasă căldură. Dar ce spun eu! Te-ar lua, desigur, drept un nebun. Judecasem după mine. De fapt, ce știu eu despre viață și despre felul de-a fi și de-a se comporta al oamenilor!